

Existentialist Elements in Mustafa Mastoor's *Innocence*: A Study in Light of Jean-Paul Sartre's Ideas*

Sedigheh Alipoor¹ , Zahra Iranmanesh² , Saied Soltani Nezhad^{*3}

¹ Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran.

² Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Farhangian University, Tehran, Iran.

³ PhD Student, Department of Persian Language and Literature, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran.

10.22080/rjls. 2025.28078.1514

Received:
1403-09-11
Accepted:
1404-03-03

Keywords:
Existentialism, Sartre,
modern novel,
Mustafa Mastoor,
Innocence.

Abstract

Existentialism is a philosophical school that has found expression in literary works, including novels and plays. Founded by Kierkegaard, later developed in France, and popularized particularly by Jean-Paul Sartre, this philosophy is based on the principles of absolute human freedom and the precedence of existence over essence, considering human beings wholly responsible for their own destiny. Along with modernity, existentialism entered Persian literature and influenced a number of writers. Among those whose works reveal traces of this mode of thought is Mustafa Mastoor, who consistently explores the dilemmas of modern humanity. His novel *Innocence* is closely connected with existentialist ideas. Drawing upon Sartre's philosophy, the present study offers a descriptive and analytical examination of existentialist elements in *Innocence*. Findings indicate that the novel portrays such conditions as freedom and individual choice, meaninglessness, despair, and absurdity. Ultimately, *Innocence*, without providing a solution for the bewildered individual of the modern age, leaves human beings wandering in an infinite realm of uncertainty in their search for the meaning and purpose of creation.

1. Introduction

Modern human beings have experienced an intellectual and philosophical crisis in their mode of existence. In Heidegger's words, they "fall from one crisis into another" (2007, 59). Numerous questions concerning the nature of modern humanity have emerged, occupying not only philosophers but also artists, poets, and writers. Philosophy, in its broadest sense, denotes the mind's movement toward uncovering and questioning the mysteries of existence, while literature

* Corresponding Author: PhD Student, Department of Persian Language and Literature, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran.

Address: Department of Persian Language and Literature,
Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran.

Email: soltaninejad89@gmail.com
Tel: 09102962024

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

likewise engages with questions concerning human beings. Hence, there exists a close relationship between the discourses of philosophy and literature. As Matthews observes, “Existentialism is a kind of philosophy that naturally expresses itself in literary form” (2008, 85).

Among the thinkers associated with this school, Jean-Paul Sartre, Simone de Beauvoir, Albert Camus, and Fyodor Dostoevsky have exercised considerable influence on literature. Through novels and plays, they brought their philosophical ideas into the literary sphere by embodying them in fictional characters. Since the 1940s and 1950s, existentialism has attracted followers in Iran. Iranian modern intellectuals and writers, in search of a new philosophical framework, found existentialism to be a fruitful avenue for intellectual inquiry. Sadegh Hedayat, Gholamhossein Saedi, Reza Ghassemi, Abbas Maroufi, and Mustafa Mastoor are among the prominent writers associated with this trend.

Innocence, one of Mastoor’s novels, demonstrates a marked affinity with existentialist thought. The novel narrates the life of a modern man named Maziar, whose defining characteristics are loneliness and alienation from society. Attempting to shape his own destiny through individual agency and freedom of choice, he eventually succumbs to the bewilderment and abandonment brought about by the meaninglessness of life.

The principal objective of this study is to provide a deeper understanding and analysis of *Innocence* through the lens of existentialist thought, particularly Sartre’s philosophy.

2. Research Questions and Methodology

This study adopts a descriptive-analytical approach based on library research. In order to answer the research questions and identify points of convergence between existentialist philosophers and Mustafa Mastoor, a number of books and articles were examined alongside a close reading of *Innocence*. Ultimately, this process led to the extraction and analysis of the existentialist elements embedded in the novel. The research was based on the following questions:

- Which significant existentialist elements are discernible in the novel?
- How has Mastoor developed his narrative in accordance with this philosophical-literary framework, and what achievements has he attained through it?

3. Findings and Conclusion

In *Innocence* Mastoor depicts humanity’s abandonment within the universe. It may be argued that the novel represents a distillation of the ideas of existentialist thinkers, with Sartre occupying the foremost position among them. From their perspective, absurdity serves both as a motive for struggle and as a stimulus for constructing one’s life.

The characters of *Innocence* are abandoned, isolated, and alienated individuals inhabiting the modern world. Having lost their sense of purpose, they are accompanied throughout the narrative by profound feelings of emptiness and helplessness. The novel offers no clear solutions for its characters. Mastoor’s fictional universe is fundamentally a world of uncertainty. Rather than eliciting sympathy through the very notion of “innocence,” the novel leaves readers astonished by the characters’ decisions and intellectual outlook.

One of the principal causes of this condition appears to be the excessive and distorted freedom enjoyed by the characters in a world detached from religion. They regard themselves as unconditionally autonomous beings who seek self-knowledge and then attempt to comprehend the external world. Yet, the more they advance in this quest, the more pain, suffering, and anxiety they

experience. Confrontation with boundary situations such as death, suffering, fear, and guilt makes individuals increasingly aware of their own deficiencies and limitations.

Although, in a few pages of the novel, Mastoor introduces a mystical adviser representing the traditional world into the modern setting of the story, he fails to assign this figure a practical and influential role capable of guiding the bewildered existential characters toward an ultimate purpose and human perfection.

Mastoor's boundless curiosity regarding the philosophy of existence, life, and especially the fate of his characters has resulted in a persistent inclination toward existentialist thought. Wandering across the expanse of being and reaching the impasse of countless unanswered questions concerning existence constitute the defining features of his fictional characters. After roaming through the realm of wonder and bewilderment, the utmost realization they attain is the conviction that life is not worth living.

The responses to the questions posed by the lonely, abandoned, and nihilistic characters culminate in the ambiguous and obscure ending of the novel and reappear, in cyclical fashion, in the author's other works. The wandering souls of the characters, moving through the gray domain of existence and fiction, are transformed into anxiety, anguish, and restless agitation. They eventually choose fractured darkness over "a hundred thousand certainties of whiteness," remaining suspended in a static condition until another impulse born of darkness plunges them once more into bewilderment, uncertainty, and an unfamiliar philosophy, thereby revealing ever deeper abysses.

In the end, Mastoor mysteriously appropriates the understanding of the philosophy of existence exclusively in his own favor and channels only a single stream from that source to his readers and audience.

علمی پژوهشی

مؤلفه‌های اگزستانسیالیسم در رمان «معسومیت» مصطفی مستور با نگاهی به آرای ژان پل سارتر*

صدیقه علیپور^۱ ID، زهرا ایرانمنش^۲ ID، سعید سلطانی نژاد^۳ ID*

doi 10.22080/rjls.2025.28078.1514

چکیده

اگزستانسیالیسم از جمله مکاتب فلسفی است که در آثار ادبی، از جمله رمان و نمایشنامه نمود پیدا کرده‌است. این مکتب توسط کی‌یر کگور پایه‌گذاری شد، به فرانسه رفت و ژان پل سارتر آن را بیشتر معرفی کرد. اساس این مکتب مبتنی بر آزادی مطلق انسان و تقدّم وجود بر ماهیت است؛ به گونه‌ای که انسان را مسئول تمام سرنوشت خویش می‌داند. این مکتب ادبی و فلسفی، همگام با مدرنیته به ادبیات فارسی راه یافت. از جمله نویسندگانی که می‌توان رگه‌هایی از این اندیشه را در آثارش جستجو کرد، مصطفی مستور است. مستور در آثار خود، دغدغه‌های انسان مدرن را به چالش می‌شد. رمان «معسومیت» یکی از آثار اوست که به آرای مکتب اگزستانسیالیسم پیوند خورده‌است. پژوهش حاضر با تکیه بر آرای سارتر، به بررسی توصیفی و تحلیلی مؤلفه‌های این مکتب در رمان معسومیت می‌پردازد. بنا بر نتایج پژوهش، در رمان می‌توان وضعیت‌هایی مانند: آزادی و گزینش فردی، تهی بودن از معنا، رسیدن به یأس و پوچی را مشاهده کرد و در نهایت اینکه، رمان

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۰۹/۱۱

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴/۰۳/۰۳

کلیدواژه‌ها:

اگزستانسیالیسم، سارتر، رمان مدرن، مصطفی مستور، معسومیت.

* نویسنده مسؤول: سعید سلطانی نژاد

آدرس: گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه باهنر کرمان، کرمان، ایران.

ایمیل: soltaninejad89@gmail.com

تلفن: ۰۹۱۰۲۹۶۲۰۲۴

^۱ - دانشیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه باهنر کرمان، کرمان، ایران. رایانامه: salipoor@uk.ac.ir

^۲ - استادیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. رایانامه: soltaninejad89@gmail.com

^۳ - دانشجوی دکتری، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه باهنر کرمان، کرمان، ایران. (نویسنده مسؤول) رایانامه: soltaninejad89@gmail.com

معسومیت بدون آنکه بتواند راه چاره‌ای برای انسان سرگردان عصر خویش پیدا کند؛ او را در یافتن فلسفه و هدف آفرینش در وادی بی‌مرز سرگردانی رها می‌سازد.

۱ مقدمه

انسان مدرن، در نوع زیست خود دچار بحرانی فکری - فلسفی شده‌است و به قول هایدگر «از دامن یک بحران به دامن بحران دیگر فرو می‌غلطد.» (هایدگر، ۱۳۸۶: ۵۹)؛ موضوعات گوناگونی در باب چیستی این انسان بروز یافته که نه تنها ذهن فلاسفه، بلکه ذهن هنرمندان، شاعران و نویسندگان را نیز به خود مشغول نموده‌است. فلسفه در مفهوم عام به معنای حرکت ذهن به سمت کشف و گشایش اسرار هستی و به پرسش گرفتن آن مجموعه است و ادبیات نیز به گونه‌ای با پرسش درباره‌ی انسان درگیر است، از همین رو رابطه‌ی تنگاتنگی میان گفتمان فلسفه و ادبیات وجود دارد. «گفتمان اگزیستانسیالیسم نوعی فلسفه است که به طور طبیعی در شکل ادبی بیان می‌شود.» (ماتیوز، ۱۳۸۷: ۸۵)؛ از بین متفکران این مکتب ژان پل سارتر، سیمون دوبوار، آلبر کامو، داستایوسکی نقش تأثیرگذاری بر آثار ادبی داشته‌اند. آن‌ها با نوشتن داستان و نمایشنامه، عقاید فلسفی خود در قالب شخصیت‌های داستانی، وارد حوزه‌ی ادبیات کرده‌اند. این مکتب از دهه‌های بیست و سی تا اکنون، طرفدارانی را در ایران پیدا کرد. روشنفکران و نویسندگان مدرن ایرانی که به دنبال نظام فلسفی تازه‌ای می‌گشتند، اگزیستانسیالیسم را رهاوردی برای کندوکاوهای فکری خود یافتند. صادق هدایت، غلامحسین ساعدی، رضا قاسمی، عباس معروفی و مصطفی مستور از جمله نویسندگان مطرح در این حوزه‌اند. رمان «معسومیت» یکی از رمان‌های مصطفی مستور است که به رویکرد فکری این مکتب گرایش خاصی دارد. این رمان داستان زندگی انسانی مدرن به نام «مازیار» را روایت می‌کند که تنهایی و بیگانگی با اجتماع از ویژگی‌های اصلی او است. او می‌کوشد تا با استفاده از امکانات فردی و آزادی عمل، سرنوشت خود را به دست گیرد؛ اما در نهایت سرگشتگی و وانهادگی ناشی از بی‌معنا بودن زندگی، گریبان او را می‌گیرد.

۱-۱- هدف اصلی پژوهش

هدف اصلی این پژوهش، تحلیل و فهم عمیق‌تر رمان «معسومیت» با تکیه بر مؤلفه‌های فکری مکتب اگزیستانسیالیسم؛ به‌ویژه آرای سارتر است؛ لذا برای دست‌یافتن به این امر، پرسش‌های زیر را بررسی خواهیم کرد:

- مؤلفه‌های قابل تأمل مکتب اگزیستانسیالیسم در این رمان کدام است؟
- مستور با توجه به این مکتب فکری - ادبی، روایت خود را چگونه پرورانده و چه دستاوردی را بدست داده‌است؟

۱-۲- پیشینه‌ی تحقیق

در مورد آثار مستور مقالات و پایان‌نامه‌های متعددی به رشته‌ی تحریر درآمده‌است؛ سادات شریفی (۱۳۹۲) کتابی با نام «سعی بر مدار اندوه» نوشته‌است که در دو بخش کلی تدوین گشته است: بخش نخست این کتاب، مشتمل بر نقد و بررسی‌ی نه اثر از مصطفی مستور به شکلی اختصاصی است و در بخش دوم درباره‌ی سبک نویسنده‌ی او و نگرش‌های اگزستانسیالیستی مستور سخن رانده‌است. نکته‌ی قابل توجه این است که این کتاب قبل از چاپ رمان «معسومیت» نوشته‌شده، پس هیچ مطلبی در مورد رمان «معسومیت» در آن نیامده‌است. در باب اگزستانسیالیست در آثار مستور نیز زهرا سواعدی (۱۳۹۶) پایان‌نامه‌ای نوشته و در این اثر، مؤلفه‌های اگزستانسیالیست را در کتاب‌های «من گنجشک نیستم» و «رساله‌ای درباره‌ی نادر فارابی» بررسی کرده و به رمان معسومیت به هیچ‌وجه نپرداخته‌است. در مقوله‌ی بررسی اگزستانسیالیست در دیگر آثار می‌توان به مواردی اشاره کرد؛ فشارکی و هاشمی‌زاده (۱۳۹۳) با «تحلیل داستان گدای ساعدی بر اساس اصول و ویژگی‌های مکتب اگزستانسیالیسم»، خجسته و فسایی (۱۳۹۴) در نوشتاری، پاره‌ای از مؤلفه‌های اگزستانسیالیست مانند حذف واجب‌الوجود از مناسبات اجتماعی و فردی، و نهادگی، دلهره و تنهایی را در یکی از موفق‌ترین داستان‌های چوبک به نام «انتری که لوتی‌اش مرده بود»، مورد بررسی قرار داده‌اند و هر یک به نوبه‌ی خود، مؤلفه‌های این مکتب را در آثار یاد شده از نظر گذرانده‌اند. در میان این نمونه‌ها اثری که به‌طور مستقل و مجزا به اصول اگزستانسیالیستی رمان مورد نظر پردازد، دیده‌نشده.

۱-۳- ضرورت و اهمیت تحقیق

با توجه به اینکه پژوهش‌های ادبی توسط مشتاقان ادبیات، محققان و دانشجویان مطالعه می‌شوند، این پژوهش موجبات آشنایی بیشتر آن‌ها را با مکتب فلسفی- ادبی اگزستانسیالیسم فراهم می‌کند و رگه‌های فلسفی این مکتب را در رمان «معسومیت» نمایان می‌سازد. کمبود پژوهش‌هایی در زمینه‌ی بازتاب اگزستانسیالیسم در رمان‌های فارسی، ضرورت ایجاد این پژوهش را اثبات می‌کند و این پژوهش به دنبال استخراج، دسته‌بندی و اثبات اشتراکات میان رمان معسومیت و فلسفه‌ی اگزستانسیالیست است؛ از آنجایی که انسان‌های کشورهای جهان سوم بیشتر تحت تأثیر دردها و رنج‌ها بوده‌اند و جنگ، فقر و سختی عواملی‌اند که باعث می‌شود انسان جهان سوم خواستار رمان‌های اگزستانسیالیستی باشد، در این میان، نویسندگان و رمان‌نویسان ایرانی نیز از نحله‌ی اگزستانسیالیسم تأثیر پذیرفته‌اند و انسان را محور دردها، رنج‌ها و اضطراب‌ها قرار داده‌اند. مستور نیز یکی از نویسندگان ایرانی است که اندیشه‌های اصالت و جودی و اگزستانسیالیستی در آثارش به وفور یافت می‌شود و این امر سبب به وجود آمدن انگیزه‌ای شده‌است تا اثری از او را مورد تحلیل و بررسی قرار دهیم.

۱-۴- روش انجام تحقیق

این پژوهش به روش تحلیلی- توصیفی و بر پایه‌ی مطالعات کتابخانه‌ای انجام گرفته‌است، برای رسیدن به پاسخ پرسش‌های تحقیق به منظور یافتن وجوه اشتراک میان فیلسوفان اگزستانسیالیست و مصطفی مستور، پس از مطالعه‌ی

چندین مقاله و کتاب به مطالعه‌ی رمان معسومیت پرداخته شد و نهایتاً به استخراج مؤلفه‌های اگزیستانسیالیستی موجود در آن رمان منتهی شد.

۲ چارچوب مفهومی یا مبانی نظری پژوهش (اگزیستانسیالیسم سارتری و ادبیات)

«مانیفست اصلی اگزیستانسیالیسم سارتری، «تقدّم وجود بر ماهیت» است. این جمله و جمله‌های «انسان ممکن غیر ضرور است» و «انسان محکوم به آزادی است» بن‌مایه‌های اصلی تفکر اگزیستانسیالیسم را تشکیل می‌دهند.» (مصلح، ۱۳۸۷: ۲)؛ دو مطلب در نگرش این مکتب اهمیت دارد: نخست اهمیت انسان و مسئولیت بزرگ او و دیگری توجه به جهان و سخن گفتن از آن به عنوان یک واقعیت موجود که انسان را از آن گریزی نیست و هر چه هراس آورتر می‌شود، درون انسان را هم تحت تأثیر قرار می‌دهد.» (دستغیب، ۱۳۵۴: ۷۳)؛ سارتر برای انسان، معنایی ذاتی قائل نیست و «انسان را جهانی می‌داند که خود باید معنای زندگی خویش را بیابد.» (لاوین، ۱۳۸۴: ۴۲۰)؛ از دیدگاه او، «انسان با انتخاب خود، هم خود را می‌آفریند و هم ارزش‌ها را و نیز تأکید می‌ورزد که ارزش ثابتی وجود ندارد.» (Lafollette, 2000: 393-394)؛ به طور کلی، اگزیستانسیالیسم سارتری مشتمل بر بیهودگی و احساس پوچی، تقدّم وجود بر ماهیت، آزادی و عمل، ترس آگاهی، فردیت و از خود بیگانگی است.

بُعد نزدیکی این مکتب فلسفی به ادبیات این است که فلاسفه‌ی آن، ظرف ادبیات را برای بیان افکار خود انتخاب کرده‌اند. «نفوذ این نحله‌ی فکری بیشتر مدیون رابطه‌ی نزدیک این مکتب فلسفی با عالم ادب و هنر از یک سو و تأثیرپذیری از وضعیت متغیر انسان معاصر از سوی دیگر است.» (جمال پور، ۱۳۷۱: ۶۸-۶۷)؛ با درهم‌تنیدگی این فلسفه‌ی وجودی و ادبیات، آثار داستانی نگاهی متمرکز به دنیای درون برقرار کردند و «فلسفه‌ی اگزیستانس به ویژه آرای سارتر در واقع از راه داستان‌ها و نمایش‌نامه‌ها مطرح شد.» (بوخنسکی، ۱۳۸۳: ۱۲۳)؛ «رمان‌ها و نمایش‌های سارتر به شدت فلسفی‌اند، همان‌گونه که نوشته‌های فلسفی او آشکارا کار کسی است که در عین حال رمان‌نویس و نمایش‌نامه‌نویس نیز هست.» (ماتیوز، ۱۳۸۷: ۸۵)

۲-۱- خلاصه‌ی رمان

این رمان در بیست و سه قسمت نوشته شده که محدوده‌ی زمانی آن از دی ماه تا پایان اسفند ماه سال ۹۵ را در برمی‌گیرد. داستان جوانانی از طبقه‌ی متوسط که در دهه‌ی ۲۰ عمر خود و دهه‌ی ۹۰ ایران در شهر تهران زندگی می‌کنند. مازیار راوی داستان است و از زندگی خود و دوستش، اردلان می‌گوید. سیروس، پدر مازیار، به خاطر ارتکاب جرم‌های متعدد به زندان می‌افتد و در نهایت مرگ و نیستی به سراغ او می‌آید؛ مهناز، مادر مازیار، پس از این اتفاق با مادرش زندگی می‌کند و از آن پس ناامیدی و تنهایی نیز بر زندگی مهناز مستولی می‌شود. فقدان پدر و مادر در زندگی مازیار به صورت‌های گوناگونی هم‌چون تنهایی، پوچی، بی‌معنایی زندگی، اضطراب، دلهره و... در

شخصیت او جلوه‌گر می‌شود. مازیار، جوان تنهایی است که برحسب اتفاق و با پیشنهاد اردلان به عنوان نمایشنامه‌نویس وارد رادیو می‌شود، مازیار دختری به نام نادیا را برای مجری‌گری در رادیو به اردلان معرفی می‌کند. اردلان بعد از تست صدای نادیا، او را می‌پذیرد؛ چرا که نادیا با صدایش، راضیه - معشوقه‌ی قبلی اردلان - را به یاد او می‌آورد؛ حس نوستالژی عجیبی از این قسمت رمان به بعد سراسر وجود اردلان را فرا می‌گیرد. اردلان و نادیا عاشق یکدیگر می‌شوند و به زیر یک سقف می‌روند. در ادامه‌ی داستان اردلان هر کاری را که برای نادیا انجام می‌دهد به واسطه‌ی همسان‌سازی شخصیتی نادیا با راضیه است؛ تا خاطرات راضیه برایش تداعی شود. بعد از مدتی نادیا متوجه می‌شود که اردلان عاشق او نیست، نیت دروغین اردلان سبب می‌شود که نادیا از او جدا شود، پس از جدایی نادیا از اردلان، حس رهاشدگی و وانهادگی، اردلان را راهی بیمارستان می‌کند. از سوی دیگر مازیار در کافه با دختری به نام حمیرا آشنا می‌شود. با وجود آنکه او قصد دارد به کمک حمیرا از بی‌معنایی، پوچی و سرگشتگی‌های یابد؛ اما اضطراب و بی‌معنایی فلسفی، هیچ‌گاه او را به مقصد نمی‌رساند.

۳- بحث و بررسی

پژوهش مورد نظر پس از تعریف و ذکر تاریخچه‌ی اگزیستانسیالیست به شناسایی اجزا و مؤلفه‌های آن می‌پردازد و بن‌مایه‌هایی هم‌چون اعتقاد به آزادی انسان، تهی‌بودن از معنا و رسیدن به پوچی، دلهره، هستی و مرگ، فردیت انسانی و نوستالژی را مد نظر قرار داده و پر واضح است که نمونه‌ها، مصداق‌ها و عناصر اگزیستانسیالیست در جای جای این رمان قابل مشاهده است.

۳-۱- بررسی عناصر اگزیستانسیالیستی در رمان «معسومیت»

مستور در گفت‌وگویی بیان می‌کند که: «دغدغه‌ها و دل‌مشغولی‌های من از نوع دغدغه‌های اگزیستانسیالیسم است. چرا که این پرسش‌ها مدام در ذهن آدمی تکرار می‌شوند: چرا هستم؟ چرا رنج می‌کشم؟» (مستور، ۱۳۹۷، ۷ آذر)؛ او در «معسومیت» دست روی تنهایی انسان مدرن گذاشته و آشفتگی‌های نسل جوان را در قالبی متفاوت بیان کرده است. دنیای معسومیت، دنیای انسان‌های سرگشته و ناموفق است که ردپای هویت و معنا را در زندگی‌شان نمی‌یابند.

اگزیستانس در رمان معسومیت در صحنه‌های تلخ و غم‌انگیز توأم با رنج و درد شخصیت‌ها اتفاق می‌افتد. مستور از جمله نویسندگانی است که به مرگ و نیستی توجه خاصی داشته است و مخاطبان خود را بین جریان ایمان و اعتقاد در برابر بی‌ایمانی و پوچ‌گرایی مخیر ساخته تا افسار تصمیم را به دست خود خوانندگان بسپارد. در رمان معسومیت، مستور با وجود آنکه بیشتر به شکست، ناامیدی، ترس و دلهره‌گرایی دارد ولی این عناصر به عنوان عناصر غالب داستان‌ها و رمان‌های شناخته نمی‌شود و امید پنهان و نامرئی اما قوی در انتهای فضای رمان‌های حاکم می‌شود

که خود و مخاطبانش را به تلاش برای ساختن زندگی ترغیب می‌نماید. در زیر می‌کوشیم تا با توجه به مؤلفه‌های اگزستانسیالیسم به بررسی رمان «معسومیت» بپردازیم.

۲-۳- اعتقاد به آزادی انسان

اگزستانسیالیست‌ها آزادی و اختیار آدمی را از سه دیدگاه عمده مورد بررسی قرار می‌دهند: الف) «همه‌ی انسان‌ها ناگزیر از گزینش هستند.» (غیاثی کرمانی، ۱۳۷۵: ۱۱)؛ ب) «هیچ یک از گزینش‌های ما دلیل و مبنای عقلی ندارند.» (ج) «رفتارهای آدمی تحت نظام علی و معلولی نیستند.» (ملکیان، ۱۳۸۷: ۷۷)؛ و در واقع از این منظر، «انسان‌ها از موقعیتی که به آنها تحمیل شده فرار می‌کنند و مایلند موجودیت‌شان را خودشان تعریف کنند.» (مردیها، ۱۳۸۶: ۷۸)؛ لذا انسان پس از حضور در عالم هستی؛ چنان‌که سارتر می‌گوید: «مانند لوحی نانوشته است که تنها با آزادی و قدرت انتخاب، سرنوشت خود را رقم می‌زند» (به نقل از اصحابی، ۱۴۰۱: ۲۴۶) و آزاد است تا با اعمالی که انجام می‌دهد به خویش معنا دهد. جهان نیز معنای ذاتی در خود ندارد، تنها انسان است که به همه چیز معنا می‌دهد. انسان دائماً با انتخاب‌های خود، در حال ساختن خود و جهان خود می‌باشد. (ر.ک: احمدی، ۱۳۸۴: ۱۷۱)؛ پس پذیرفتن شرایط موجود نیز، برای انسان نوعی انتخاب قلمداد می‌شود و او به عنوان فاعل آزاد قادر است با وجود فشارهای بیرونی، انتخاب کند و مسئولیت این انتخاب را بپذیرد و هیچ عذر و بهانه‌ای به منظور سلب مسئولیت از خود نخواهد داشت.

شخصیت «مازیار» راوی داستان بر این باور است که ای کاش این آزادی و اختیار را داشت تا نگذارد مادرش به دست چنین شیادی بیفتد، از نظر مازیار، سیروس، همسر مادرش شایسته‌ی مهناز، نبوده است. شوهری که آزادی تام در زندگی خویش را به گونه‌های مختلف بازتعریف و بازگو می‌کرد و از دستکاری کنتورهای برق محله‌ی نازی آباد تهران گرفته تا سقط جنین غیرقانونی که با چندین ماما هم‌دست بود. یکی از دغدغه‌های اصلی راوی این است که انسان‌ها باید با آزادی کامل، مسیر و خط‌طولی زندگی‌شان را انتخاب کنند و هیچ‌گاه تحت تأثیر شرایط، تصمیم‌گیری نکنند. اطلاق و درک کلی از زندگی را هیچ‌گاه با نسیبیت جایگزین نسازند و در پی آن باشند که شرایط و نسیبیت را به تسخیر درآورند: «معنی‌ش اینه که باید در این دنیای عوضی رو گل گرفت چون لابد میلیون‌ها آدم دیگه‌ی شبیه نادیا هم هست که به جای کاری که برای اون ساخته شده‌اند، دارند توی میلیون‌ها زیر زمین دیگه میلیون‌ها کار مزخرف دیگه انجام می‌دن.» (مستور، ۱۳۹۸: ۳۸)؛ اردلان دوست صمیمی مازیار نیز بر این عقیده است که هر آدمی در این دنیا باید مسیری را برگزیند که بتواند خودش را نجات دهد: «از روی نیمکت بلند شد و مثل کسی که دزد گرفته باشه با دو دست یقه‌م رو گرفت و خیلی آروم و شمرده گفت: «مازیار احمق! من نیومدم اینجا که تو رو از این خراب شده نجات بدم. اصلاً به قیافه من می‌آد به دنبال نجات دادن کسی غیر از خودم باشم؟ من

او مدم بهت بگم هر خری تو این دنیا واسه‌ی کاری ساخته شده و کار خری مثل تو هر چی باشه، شستن ماشین نیست.» (همان: ۲۲)؛ گزینش مسیر آزادانه‌ی هر انسانی برای ساختن زندگی‌اش، با تعهد و مسئولیت‌گره‌خورده‌است؛ چنانکه سارتر باور دارد: «انسان رابطه‌ی دیالکتیک با اشیاء و دیگران دارد. او فعال است و گزینش می‌کند و لذا می‌تواند تاریخ و جامعه‌ی خود را بسازد.» (نقیب‌زاده، ۱۳۸۷: ۸۵)؛ راوی به گونه‌ای با نگاهی فلسفی، سعی در معناکردن این آزادی و دریافتن و جستجو کردن مسیر زندگی شخصیت‌ها است. این نگاه و ایده حتی در زمان تماشای فیلم نیز ذهن راوی را درگیر می‌سازد؛ «یاد حرف ویز به تراویس تو فیلم راننده تاکسی افتادم: یکی تو برو کلین زندگی می‌کنه. یکی تو ساتون زندگی می‌کنه. تو و کیل می‌شی، اون یکی دکتر می‌شه. یکی می‌میره، یکی دیگه حالش خوبه... و مردم واسه همین متولد می‌شن...» (مستور، ۱۳۹۸: ۱۲)

البته این نکته گفتنی است که آزادی در رفتار شخصیت‌ها گاهی آن‌چنان افراط‌گونه است که به بی‌سر و سامانی منجر می‌شود. رفتار اردلان در این روایت، مصداق این موضوع است. او که ابتدا با راضیه ازدواج کرده‌بود، حالا پس از فوت راضیه و ازدواجی به ظاهر عاشقانه با نادیا، به خود اجازه می‌دهد که هر گونه رفتاری با او داشته‌باشد. او نادیا را به عروسکی خیمه شب بازی تبدیل می‌کند و می‌کوشد تا شخصیت نادیا را شبیه راضیه کند. کتاب‌ها و هدایایی که پیش از این برای راضیه خریده‌بود، برای نادیا می‌خرد. حتی زمانی که برای دیدن فیلمی به سینما می‌روند، مصرّ است روی صندلی‌هایی بنشینند که در گذشته با راضیه آنجا می‌نشستند و اگر صندلی‌ها نیز از قبل پر شده‌بود، تماشاگران را مجبور می‌کرد که صندلی‌هایشان را عوض کنند. لذا او خود را موجودی فرض می‌کند که به قول بارت، «وجودش میدانی از توانایی‌ها و امکاناتی است که در اختیارش قرار دارد و می‌کوشد تا با استفاده از خصیصه‌ی آزادی و اختیار عمل خود به شناسایی دیگر امکانات خود نیز بپردازد و از آنها بهره‌جویی.» (بارت، ۱۳۵۴: ۱۴۴)؛ یا «به شکلی می‌کوشد تا با طرح اصل تقدّم وجود، از طریق آزادی و گزینش رفتارهای گوناگون، ماهیت خویش را پی‌افکند.» (خجسته و فسایی، ۱۳۹۴: ۱۸۹)؛ در نهایت اینکه مستور، زمان را هم چون حصاری تصوّر می‌کند که آزادی انسان را محدود کرده‌است: «داشت بهم می‌گفت آدم‌ها توی زمان زندانی شده‌اند... گفت آگه این زندان نبود دلش می‌خواست بره حوالی قرن نهم و با یکی از صوفیان گمنام و منزوی اون عصر به اسم اسماعیل بن یونس رکن آبادی که توی دهی نزدیک شیراز زندگی می‌کرده دیدار کنه» (مستور، ۱۳۹۸: ۱۱۲)

۳-۳- تهی‌بودن از معنا و رسیدن به پوچی

اندیشه‌های اگزیستانسیالیستی به دنبال یأس و ناامیدی اندیشمندان غربی از مدرنیته و اثرات آن در دنیای جدید نضج گرفت. زندگی، اجتماعی از امکان‌هاست «ولی از لحظه‌ای که مسلم شود امکان‌هایی که در برابر من قرار دارند، به تمامی در حیطه‌ی عمل من نیستند باید از آنها قطع امید کنم؛ زیرا هیچ‌خدایی و هیچ قدرتی نمی‌تواند جهان

و امکان‌های جهان را با اراده‌ی من منطبق کند.» (سارتر، ۱۳۸۶: ۴۸)؛ از نظر سارتر، «وجود انسان پوچ و بدون هیچ دلیل منطقی است و این پوچی با مرگ که نیستی است، به نهایت خود می‌رسد.» (به نقل از اصحابی، ۱۴۰۱: ۲۴۵)

مستور در روایت خود، زندگی را تهی و خالی از هرگونه هدف و معنایی می‌پندارد: «هفته‌ی پیش اتفاق عجیبی افتاد و من بیش‌تر مطمئن شدم که دنیا تا مغز استخوون هر دمبیل و خر توخره.» (مستور، ۱۳۹۸: ۱۹۰)؛ یا «من سرنوشت رو قبول دارم گرچه درست نمی‌دونم معنی‌ش چیه. اگه معنی‌ش اینه که زندگی هر دمبیل و خر توخر می‌ره جلو - که مثل روز واسه من روشنه این طوریه-» (همان: ۲۴)؛ این جمله را راوی چندین بار در داستان به کار می‌برد. ناامیدی زندگی با پدرش و یادآوری خاطرات شکست‌خورده‌ی گذشته، تمام رسالت اندیشگانی نویسنده را در بر می‌گیرد. اردلان پس از مرگ راضیه در شب بارانی دیگر امید زندگی کردن ندارد و به مثابه‌ی موجودی زاید و اضافی بر روی کره‌ی زمین، بی‌حس و بی‌رمق به زندگی پوشالی خود ادامه می‌دهد و در پس پرده‌ی تکرار و یأس، به آرایش روزها و شب‌های بی‌معنا سرگرم می‌شود. «موهای صورتش رو اصلاح نمی‌کرد. با کسی حرف نمی‌زد. مدام مثل مارمولک زل می‌زد به یه نقطه. کم غذا می‌خورد. دیر می‌اومد رادیو. زود می‌رفت خونه.» (همان: ۵۶)؛ اندوه در رمان‌های مستور به واسطه‌ی دغدغه و نگرش متافیزیکی دینی است. «سومین رکن داستان‌های او روایتِ اندوه است.» (سادات شریفی، ۱۳۹۲: ۳۸۳)؛ که محصول جدایی از سرمنشأ و بیگانگی با هستی است؛ «رنج همواره ملازم ذات انسان است. به تعبیر نیچه انسان چنان سخت رنج می‌کشد که خنده را اختراع کرده‌است.» (باتلر، ۱۳۸۱: ۸۷)؛ نمود این گونه اندیشه را در پایان داستان به گونه‌ای دیگر به خوبی می‌توان مشاهده کرد؛ مازیار که با پای خود پیش سنگ تراش قبرستان می‌رود و از او درخواست می‌کند که سنگ قبرش را پیش از مردنش بتراشد و به او تحویل دهد و زمانی که سنگ تراش متوجه این داستان می‌شود، تلاش می‌کند تا راوی را از انجام این کار مأیوسانه باز دارد: «گفت: به هر حال به نظر من این کار درست نیست. یعنی تا یارو نمرده بهتره سنگ قبرش رو آماده نکنیم، آقا.» (مستور، ۱۳۹۸: ۱۸۳)

البته با وجود این نمونه‌ها در متن داستان، مستور خود اذعان داشته‌است که «اساساً من هیچ وقت امیدوار نبوده‌ام ... در مفهومی وسیع‌تر به نظر من هنر هیچ کاری نمی‌تواند بکند و درمانده‌تر از آن است که بتواند روی آدم‌ها تأثیر بگذارد. ادبیات هم به عنوان بخشی از هنر، همین گونه‌است.» (مستور، ۱۳۹۷: ۷ آذر)؛ اگزستانسیالیست‌ها با آنکه بیشتر به یأس و ناامیدی تمایل دارند ولی ناامیدی همیشه به عنوان واقعیت مطلق تغییرناپذیر نشان داده نمی‌شود و امید پنهان با جلوه‌های کمرنگ، خود را در میان افکارشان نشان می‌دهد. مستور در مقایسه‌ی رمان‌های خود با صادق هدایت و ریموند کارور بیان می‌کند: «در انتهای داستان‌های من روزنه‌ی کوچکی از امید هست ولی صادق هدایت و کارور این روزنه‌ها را بسته‌اند» (مستور، ۱۳۹۷: ۷ آذر)

این امر در پایان رمان معسومیت به وضوح قابل مشاهده است؛ آنجا که در پایان داستان، راوی نامه‌ای را دریافت می‌کند و با دیدن محتویات نامه به یاد نامه‌های سال‌های گذشته‌ی لیلی می‌افتد. «مجید یه نامه داد دستم و گفت از مشهد برام اومده. گفت پستیچی نامه‌رو آورده پیکولوو. نشستم روی صندلی همیشگی و لبه‌ی پاکت‌رو بریدم و کاغذ توش‌رو کشیدم بیرون. همین که تای کاغذرو باز کردم یه مرغابی کاغذی بزرگ از لای اون افتاد روی میز. انگار می‌خواستم برای خودم یه جشن یه نفره بگیرم.» (مستور، ۱۳۹۸: ۱۹۰)؛ «زیادی بودن، تهوع و پوچی انسان را به آگاهی از آزادی خویش رهبری می‌کند. آدمی در دنیای پوچ و بیهوده‌ای افکنده شده است که نه قرار و قانونی دارد و نه به هدفی منتهی می‌شود.» (حسینی، ۱۳۸۵: ۹۶۵)

به طور کلی، شخصیت مازیار در این رمان در قالب فیلسوفی اگزیستانسیالیست نمود می‌یابد. احساس تنهایی و بیگانگی با جماعتی که او را درک نمی‌کنند، محصول تفکر و رفتار اوست. او در عین صداقت و راستی مثال زدنیش، دچار آشفتگی‌های روحی است. سردرگمی در کنار حس زیبایی‌شناسی عمیق، او را دچار تعلیق ذهنی می‌کند. اینکه انسان تا کجا باید بار تنهایی و درک‌نشدن از سوی دیگران را با خود حمل کند، سؤالی است که مازیار بارها در طول رمان از خود می‌پرسد. پوچی مازیار یادآور پوچی‌ای است که در رمان تهوع سارتر بروز و ظهور یافته است. «رمان تهوع، تنهایی و سرگشتگی انسان و عدم درک فلسفه‌ی وجود و زندگی را نشان می‌دهد.» (رضایی، کافه داستان، ۱۳۹۶)

در کنار راوی رمان، شخصیت‌هایی مسأله‌دار و تهی از معنا نیز هستند: اندیشه‌های اگزیستانسیالیسم؛ آن هم از نوع الحادی آن در رفتار و گفتار شخصیت‌ها در جای جای رمان، خود را نمایان می‌سازد. یکی از زمینه‌های مستعد تهی بودن از معنا و پوچی، دین‌گریزی و دین‌ستیزی است. شخصیت سیروس بارها و علناً در هر گوشه از رمان، از بی‌اعتقادی و دین‌ستیزی به پوچی می‌رسد؛ «بهشت کدوم جهنمی بود؟ بهشت دیگه چه خریه؟ گفتم که، من دیگه به هیچ چیز مطمئن نیستم؟» (مستور، ۱۳۹۸: ۴۸)

عامل دیگر گرایش شخصیت‌های رمان مستور به پوچی و بی‌معنایی، تنهایی است. «تلاش نویسنده برای به تصویر کشیدن هر فرد منجر به تصویر دنیایی شده که «ازدحام تنهاییان است.» (سادات شریفی، ۱۳۹۲: ۱۵۰)؛ نادیا در آپارتمانی در میرداماد تنها زندگی می‌کند و اردلان و مازیار نیز هر کدام به تنهایی در گوشه‌ای از تهران بزرگ و شلوغ، روزگار می‌گذارانند. راوی حتی پس از آنکه شخصیت‌ها برای خود دوستی به نام تنهایی برمی‌گزینند، بنا به صبغه‌ی اگزیستانسیالیستی اندیشه‌های نویسنده، او هیچ‌گاه در رهاسازی شخصیت‌ها از تنهایی موفق نبوده است. واقعیت تنهایی و پوچی شخصیت‌های رمان معسومیت مصداقی از شخصیت‌های واقعی و امروزین زندگی در دنیای مدرن است. در تأیید این مدعا باید طبقه و سطح زندگی شخصیت‌های رمان را نیز در نظر گرفت و با یک نگاه و حساب اجمالی و سرانگشتی می‌توان به این نتیجه رسید که شخصیت‌ها از بین اقشار مرفه انتخاب نشده‌اند؛ چرا که

این تنهایی حالا در بین طبقه‌ی متوسط نیز سرایت کرده و عمومیت بیشتری یافته‌است. نادیا از طبقه‌ی متوسط شهری است که پدرش قلمکار و مادرش خانه‌دار است؛ مازیار نویسنده‌گی را برای گوشه‌ی تنهایی و نیستی خود دوست داشت و هیچ‌گاه این توانایی هنری- انسانی را برای عرضه کردن و شناخته شدن نمی‌خواست: «تنها چیزی که باعث می‌شد با علاقه کار کنم این بود که آگه نمی‌نوشتم باید برمی‌گشتم سراغ ماشین شویی.» (مستور، ۱۳۹۸: ۲۵)

یکی دیگر از عوامل پوچ‌گرایی، قطار مدرنیت‌ی شتابزده است: «اون روز روی اون نیمکت چوبی توی حیاط رادیو، من بی‌خودی احساس کردم انگار من و اردی توی قطاری نشسته‌ایم و داریم از پنجره‌ی کوپه به بیرون نگاه می‌کنیم. احساس کردم قطار مدام داره شتاب می‌گیره و با سرعت برق و باد داره ما رو می‌بره به جایی که نمی‌دونیم کجاس.» (مستور، ۱۳۹۸: ۱۰۶)

«بروز جنگ‌های جهانی و کشتار خونین انسان با سلاح‌های اتمی که ساخته‌ی دست خود انسان‌ها بود، آرزوی انسان مدرن را مبنی بر این که پیشرفت‌های جدید او را به زندگی آرمانی و اخلاقی می‌رساند به خیالی واهی تبدیل کرد و انسان را در بن‌بستی قرار داد که منتهی به این پوچی و تهی بودن از معنا شد. در چنین شرایطی فلسفه‌ی اگزیستانسیال، نیست‌انگاری را بهانه‌ای برای بی‌ارزش ساختن هر ارزشی ساخت تا انسان را در دل پوچی و بی‌معنایی بیندازد...» (به نقل از رسالت، ۱۳۹۵: ۳۱-۳۵)؛ اگرچه نویسنده به صراحت به جنگ‌های جهانی و سلاح‌های اتمی اشاره نکرده، اما کشتار به دست انسان مدرن به نیت زندگی آرمانی را در قضیه‌ی سقط جنین به دست سیروس می‌توان دید و حتی در این رمان، تنفر و بیزاری از دنیای جنگ‌طلب امروزی را می‌توان در بازگشت تعمدی راوی به زندگی عارفانه‌ی صوفی شیرازی، داستان پیامبر اکرم (ص) و عایشه و... اشاره کرد. جامعه‌ی مدرنی که انسان‌ها را دچار روان‌پریشی ساخته‌است: «گفت دختره بدجوری به هم ریخته‌س. گفت ولی اون با دختره حرف زده و بهش گفته یه رفیق روانشناس سراغ داره که می‌تونه بهش کمک کنه. منظورش از اون «رفیق روان‌شناس» من بودم. گفتم: «من روان‌شناسم، مجید؟!» کاردم می‌زدند خونم در نمی‌اومد. گفتم: «مجید احمق، من روان‌شناسم؟ من خودم یه مریض روانی‌ام که صدتا روان‌شناس نمی‌تونند معالجه‌ام کنند.» (همان: ۷۸)؛ و شاید حتی نویسنده بالیست کردن انواع بیماری‌ها، سعی در نشان دادن تسلط منحن مدرنیت بر انسان و بُعد زندگی او داشته‌باشد: «وقتی نادیا داشت فرم مشخصات مربوط به پدرم را پر می‌کرد، محض سرگرمی، نوشته‌های ستون آخر بقیه‌ی اموات رو تندتند از بالا به پایین خوندم: سگته مغزی، سرطان خون، تصادف، سگته‌ی قلبی، هپاتیت، سگته‌ی قلبی...» (همان: ۱۵-۱۶)

۳-۴- دلهره؛ هستی و مرگ

به اعتقاد سارتر، اطلاع از این واقعیت که همه چیز برعهده‌ی خود ماست و کسی وجود ندارد که مسئولیت را به گردن او بیندازیم ما را دچار دلهره و اضطراب می‌کند. (ر.ک: داد، ۱۳۷۸: ۱۹)؛ زیستن در این دنیا از عوامل اصلی

پدید آمدن دلهره است؛ «اگزستانسیالیسم به صراحت اعلام می‌دارد که بشر یعنی دلهره.» (سارتر، ۱۳۸۴: ۳۴)؛ آنجایی که انسان احساس می‌کند در پهنه‌ی هستی هیچ پشتیبانی ندارد، این عامل در نهایت و هر لحظه دلهره و ترس او را افزون می‌سازد. این ویژگی - دلهره و ترس از زیستن - در تمامی شخصیت‌های رمان معصومیت دیده می‌شود. دلهره در نظر فلسفه‌ی اگزستانسیالیستی، تصویری است که انسان در برابر بی‌پناهی خود در دنیا پیدا می‌کند، انسانی که به جهان پرتاب شده تا خود را اداره کند، سرنوشتش را با تکیه بر خود بسازد، چنین انسانی نهایتاً دچار دلهره می‌شود؛ هایدگرمی گوید: «انسانی که در معرض دلهره نیست، در واقع دلهره‌ی خود را از خودش مخفی می‌سازد.» (نوالی، ۱۳۷۹: ۳۲۲)؛ نویسنده در این رمان قصد دارد با توصیف رنج‌ها و دلهره‌های شخصیت‌ها به مثابه‌ی فیلسوف اگزستانسیالیست الحادی به دنیای انسان گرفتار در این جهان بپردازد. دلهره در این رمان پیوندی ناگسستنی با معصومیت برقرار کرده‌است؛ معصومیتی که جان‌پناه بسیاری از ترس‌ها و اضطراب‌هاست: «مثل فرار کردن از دست یه مشت حیوون وحشی و پناه‌بردن به یه غار امن می‌مونه. وقتی باهاش حرف می‌زنی احساس می‌کنم از وسط جنگی، طوفانی، چیزی رفته‌م تو یه پناهگاه.» (مستور، ۱۳۹۸: ۴۱)

دلهره در موقعیت‌های مختلف و شکل‌های متنوعی هم‌چون زندگی، روزمرگی، اندیشیدن به هستی و مرگ بروز می‌یابد. برای نمونه وقتی مجید به خاطر احتمال ندیدن دوباره‌ی حمیرا حس می‌کند زیر پایش خالی شده و حس سقوط به او دست می‌دهد: «اینجا بود که انگار کسی کوه‌ی زمین را از زیر پایم کشید و انداخت دور و من مثل چتر بازی که چترش باز نشه شروع کردم به سقوط آزاد تو هوا.» (همان: ۱۳۱)؛ یا در آشوب و اضطرابی که اردلان را راهی بیمارستان می‌کند و حدود سه ماه او را بی‌آنکه کلامی بگوید، به تخت بیمارستان میخ‌کوب می‌سازد. نزدیک شدن به زمان مرگ، اضطراب دیگری است که تعلیق میان زندگی و مرگ را به دلهره تبدیل می‌کند: «زمین به مانند هواپیمایی است که یکسال مسافران خود را سوار کرده، چرخانده و حال با فرارسیدن سال جدید، قرار است که مسافران این هواپیما یک‌سال دیگر نزدیک شدنشان به مرگ را جشن بگیرند و دوباره سوار بر زمین (هواپیما) شوند.» (ر.ک. مستور، ۱۳۹۸: ۴۰-۴۳)

اضطراب و دلهره در مکتب اگزستانسیالیست با نگرش دلهره‌آمیز به هستی آغاز می‌شود، دلهره‌ای که از آغاز تولد انسان به مثابه‌ی بار امانت بر دوش او نهاده شده‌است. راوی رمان مستور، تمام زندگی‌اش را با اضطراب اینکه چرا فرزند پدری شیاد بوده و در کنار او زیسته، سپری کرده‌است. در جایی دیگر، با وجود اینکه اردلان، نادیا را در کنار خود احساس می‌کند، اما باز، نبودن راضیه و فکر کردن به این موضوع، اردلان را مضطرب می‌کند. بودن و نبودن دغدغه‌ای بی‌پایان است که گریبان انسان‌ها را می‌گیرد؛ چنانکه سارتر در رمان تهوع اذعان می‌کند: «پی‌بردن به چرایی وجود انسان از مسیر دغدغه‌های بی‌پایان، انعکاس ناکامی و ناتوانی او، محصور بودن در حصار زمان و چشم دوختن به آینده‌ای مبهم، نشان از سردرگمی شخصیت‌های اصلی رمان است که در بطن و متن آن تفکرات

اگزستانسیالیستی با بن‌مایه‌های نهیلیستی و پوچ‌گرایی ادغام شده‌است و انسان را در موقعیت‌های مرزی قرار می‌دهد که همانا عبارت از «مرگ، رنج، ترس و گناه» است. انسان در موقعیت‌های مرزی، شکنندگی شرایط بیرونی حیات را تجربه می‌کند و به دریافتی عمیق از حیات نائل می‌آید.» (سارتر، ۱۳۸۶: ۸۷)

دلهره‌ی مهم این روایت، مرگ است. «از نظر فلسفه‌ی وجودی، هیچ‌بودن به صورت مرگ که نیستی انسان است، مانند شمشیر داموکلس در هر لحظه‌ی زندگی بالای سر بشر قرار دارد و او هر گاه به خود اجازه دهد که از آن آگاه باشد، سرشار از دلهره خواهد بود.» (فاطمی‌منش، ۱۴۰۱: ۱۵۹)؛ یکی از اصلی‌ترین پایه‌های اساسی این مکتب فلسفی، مرگ است. کامو در رمان بیگانه این بی‌تفاوتی انسان در برابر مرگ را به خوبی به تصویر می‌کشد. جمله‌ی معروفی از سارتر با این مضمون به یادگار مانده‌است: «انسان چیزی نیست که هست بلکه آن چیزی است که نیست.» (سارتر، ۱۳۸۶: ۴۳)

مرگ در آثار مستور، خصوصاً در رمان «معسومیت» به پوچی ختم می‌شود. بزرگترین مصداق این داستان را می‌توان در رفتار راوی در قبرستان مشاهده کرد. او با دیدن سنگ‌قبر تراشان، دالان‌های تو در توی محل کار آن‌ها و ردیف‌های قبرستان، از سنگ‌قبر تراش می‌خواهد که علاوه بر آماده کردن سنگ قبر پدرش سیروس، سنگ قبر خودش را نیز آماده کند؛ گویی اضطراب مرگ او را به سوی مرگ می‌کشاند. یا در جایی که خودکشی دختری را روایت می‌کند: «خودم یکی از نمایش‌نامه‌هاتون رو از رادیو شنیدم. همون که درباره‌ی دختری بود که خودکشی کرده بود ولی هیچ کس نمی‌دونست علت خودکشی‌اش چی‌ه. دختره حتی یه یادداشت هم نوشته بود که توضیح بده چرا خودش رو حلق آویز کرده.» (مستور، ۱۳۹۸: ۹۸)

مازیار گمان می‌کند آدم‌ها در زیر زمین برای خودشان حیات دارند، زندگی می‌کنند، غذا می‌پزند و عاشق می‌شوند و مرگ به عنوان آخرین ایستگاه، زندگی پرتکاپوی انسان را به خاموشی سوق می‌دهد و این ایستگاه آخر موضوع دیگر فلسفه‌ی اگزستانسیالیست است. می‌توانیم سنگ قبر مازیار را در پایان داستان به عنوان انسانی محصور در اندیشه‌ی مرگ در نظر بگیریم، مشاهده‌ی سنگ قبر، آن‌گونه که در رمان به تصویر کشیده شده‌است، از فضای بالای آن، این اندیشه‌ی محتوم را به تصویر می‌کشد، تصویری که یادآور شخصیت گرگور در داستان مسخ کافکا است. «تا جایی که می‌تونستم روی پدال گاز فشار دادم تا از شون فاصله بگیرم. همین‌طور که داشتم گاز می‌دادم، چشمم افتاد به یه دسته پرنده‌ی سیاه که داشتند تو هوا ویراژ می‌دادند. برای یه لحظه خودم رو گذاشتم جای یکی از اون پرنده‌ها. یکی از اون‌ها که داشت از اون بالا به پایین نگاه می‌کرد؛ یه آلفا رومئو جولیتای آبی مدل ۲۰۱۴ که با یه سنگ قبر تو صندوق و یه رادیو عهد بوق انگلیسی رو صندلی عقب، داشت.» (همان: ۱۸۶-۱۸۷)

۳-۵- فردیت انسانی

توجه فیلسوفان اگزیستانسیالیست به فرد انسانی به نوعی با بیگانگی و از خود بیگانگی پیوند می‌خورد و در واقع نفی‌کننده‌ی مکتب‌های فلسفی قبل از خود است. سارتر معتقد است که انسان‌ها در چنبره‌ی ساختارها و ضرورت‌ها، قدرت آزادی‌شان سلب‌شده و از خود بیگانه شده‌اند و سعی دارد راهی برای استعلا‌ی افراد از این وضعیت بیابد. (به نقل از اصحابی، ۱۴۰۱: ۲۴۳)

سارتر بر این باور است که «آزادی به انسان این امکان را می‌دهد که استعلاء داشته‌باشد و از خود فراتر رفته، اعمالی را انجام دهد که نه تنها بر آینده‌ی او تأثیر می‌گذارد، بلکه بر زندگی دیگران هم تأثیر بگذارد. در واقع، انسان با هر عملی که انجام می‌دهد، یک قانون کلی برای بشریت صادر می‌کند.» (Sartre, 1996: 50)؛ البته، زندگی عادی محک قدرتمندی برای شناسایی کامل افراد نیست. قراردادن افراد در شرایط ناآرام و بی‌ثبات می‌تواند تفاوت‌ها را نمایان سازد که به آن اوضاع و احوال مرزی گفته می‌شود. در عقیده‌ی اگزیستانسیالیست‌ها، زندگی شخصیت‌ها سه ویژگی دارد:

۱. در زندگی روزمره که ما دستخوش حالت هم‌رنگی با جماعت هستیم؛ یعنی در تمام اعمال و رفتارها از قبیل ازدواج، خوردن، خوابیدن و... ما مثل دیگران هستیم.
۲. در زندگی روزمره ما از هم‌رنگی با جماعت احساس خوشنودی می‌کنیم و از این که مثل دیگران هستیم، امنیت خاطر داریم؛ چون فکر می‌کنیم هر سرنوشتی که دیگران دارند، ما نیز در آن شریکیم.
۳. چون همه‌ی ما مثل هم هستیم هیچ‌گاه خودمان را نمی‌شناسیم و دچار خود فریبی می‌شویم.» (غیائی کرمانی، ۱۳۷۵: ۲۱)؛ به‌طور کلی اگزیستانسیالیست‌ها در پی آن هستند که انسان و فرد انسانی را از قالب هم‌رنگی با جماعت خارج سازند و به شناخت بهتری از معرفی شخصیت‌های داستانی دست یابند. آنها همیشه از توده‌ای شدن و فرورفتن انسان در غبار عادت، هراسان هستند و در پی رهایی فرد انسانی از زندگی کلیشه‌ای‌اند. از جمله‌ی این مصداق‌ها، تصمیمات حمیرا در زمان جداشدن از عطا است و برای آنکه به رضا بفهماند که به او نیز علاقه ندارد؛ در ابتدای هر دو تصمیم، کوتاه کردن گیسوانش دال بر این مدعا است: «کیفش رو باز کرد و از توش یه رشته موی خرمایی به‌هم‌بافته‌شده‌ای که به اندازه‌ی یه کف دست بلند بود، بیرون آورد و گذاشت رو میز. گفت: «هر بار تو زندگی تسمیم مهمی می‌گیرم موهام رو کوتاه می‌کنم.» (مستور، ۱۳۹۸: ۱۷۲)؛ آنها معتقدند که انسان در غبار عادت و تکرار فرو رفته‌است، عوامل خمودگی و بی‌تحركی باعث می‌شود تا از شناخت گوهر واقعی خویش به دور بماند و نتواند خود را بشناسد. فرد انسانی برای شناخت خود باید در مسیر بعضی از حوادث قرار گیرد تا خود را بشناسد. از جمله‌ی این تلنگرها و دلایل شناخت، «عشق» و «زن» است: «عشق، طوری آدم‌ها رو تغییر می‌ده که طرف خودش رو هم دیگه نمی‌شناسه.» (همان: ۱۰۷)

عشق قدیمی مازیار به لیلی، دختر مشهدی که هم‌بازی دوران کودکی اوست؛ عشق آتشین اردلان به راضیه که بعد از سال‌ها نیز فراموش نمی‌شود و در لباس نادیا نمود جدیدی پیدا می‌کند؛ عشق و علاقه‌ی مهناز به سیروس که حتی حاضر می‌شود بهترین خواستگاران خود را به خاطر او پس بزند یا به قول راوی: «پیداشدن نادیا تو روزهای بعد از مرگ پدرم که اون هم شبیه معجزه بود.» (همان: ۲۴)

راوی برای پرکردن خلاء شخصیت فردی خود، اگرچه به ظاهر به روش‌های روابط نامشروع دست می‌زند؛ اما گفتگو و درکنارهم‌بودن را به هر شائبه، غرض و اندیشه‌ی دیگری ترجیح می‌داد:

«خب، اون روزها وقتی اوقاتم تلخ می‌شد یا دلم می‌خواست با یکی حرف بزنم، یکی از اون‌هارو با خودم می‌بردم خونه. همیشه غیر از خوشگلی، شرط من این بود که طرف اهل حرف زدن هم باشه. این قضیه اونقدر برای من مهم بود که اگر مجبور می‌شدم بین خوشگلی و پر حرف‌بودن یکی رو انتخاب کنم، حتماً دومی رو انتخاب می‌کردم.» (همان: ۶۴)؛

پرکردن تنهایی راوی برای سال‌های متمادی به شکل‌های مختلفی برجسته شده است. «اون روز سه سالی می‌شد که عصرها بعد از کار می‌رفتم پیکولو و یه مشت اراجیف درباره‌ی آدم‌های کج و کوله‌ی دور و بر خودم می‌نوشتم، اما هر خری می‌دونست این کار کوچک‌ترین ربطی به نمایشنامه‌نویسی نداره.» (همان: ۲۱)؛ یا «توی اون هفته که اردلان سگ شده بود، دلم می‌خواست با یه نفر حرف بزنم. منظورم با یه دختره. یادآوری ماجرای راضیه بدجوری اوقاتم رو تلخ کرده بود.» (همان: ۶۵)؛ یا «وقتی هم کسی رو نداشتم درباره‌ش بنویسم، می‌رفتم سر وقت قدیمی‌ها؛ معلم اول ابتدایم، پیرمرد همسایه‌ی بچگی، مادر بزرگ مرحومم و از این جور عتیقه‌جات.» (همان: ۱۸)؛ و یا «شب‌ها تا صبح گریه می‌کردم و صبح‌ها مثل مارمولک زل می‌زدم به نقطه و فکر می‌کردم طلاق مال بقیه‌س نه مال ما.» (همان: ۱۹)

۳-۶- نوستالژی

واژه‌ی نوستالژی، بیش از هر چیز، معنی دردِ سوزان دوری از وطن و اشتیاق برای چیزهای از دست‌رفته را تداعی می‌کند، اما در آثار سارتر غالباً به معنی در حسرت یا اشتیاق هیچ‌بودن به کار می‌رود. (به نقل از: موسوی و همایون، ۱۳۸۸: ۱۵۰)؛ دل‌تنگی‌ها و نوستالژی شخصیت‌های داستانی مستور یادآور نوستالژی‌های آثار سارتر است؛ یعنی در حسرت یا اشتیاق هیچ‌بودن، دل‌تنگ هیچ‌بودن که این همان دل‌تنگی سارتری است. در روایت مستور، اردلان با راضیه روزگار خوشی داشته و بعد از مرگ راضیه و یادآوری خاطرات، دل‌تنگش می‌شود. مازیار بعد از دیدن حمیرا در کافه پیکولو حس عجیبی نسبت به هر آنچه که زمانی با او بوده و حال با او نیست، دارد: «من از بچگی این طور

بوده‌ام. منظورم اینه از بچگی بعضی چیزها بدجور کلافه‌ام می‌کردند؛ اون قدر که عین مادر مرده‌ها بقز می‌کردم و می‌رفتم جایی که کسی نبیندم و بعد می‌زدم زیر گریه.» (مستور، ۱۳۹۸: ۴۰)

راضیه، معشوقه‌ی ازدست‌رفته‌ی اردلان، همیشه در بین گیسوانش بهار نارنج می‌آویزد و اردلان پس از نبودن راضیه با دیدن بهار نارنج به یاد او می‌افتد: «این رو که گفتم اردی زد زیر گریه ... گفت بهار نارنج اون رو یاد خاطراتی انداخته؛ خاطرات مهرماه تا دی ماه ۱۳۹۲» (همان: ۵۹)؛ و «گفت هر وقت راضیه ترک موتور می‌نشست، حتی یه لحظه هم بوی بهار نارنج از هوا محو نمی‌شد. گفت احساس می‌کرده تو جنگلی از نارنج داره می‌رونه نه وسط اتوبان.» (همان: ۶۱)؛ و یا «باز زد زیر گریه، اما این بار به خودش مسلط شد. گفت: راضیه عاشق بهار نارنج بود. تو کیفش همیشه پر بود از شکوفه‌های خشک‌شده‌ی درخت بهار نارنج. لای کتاب‌هاش. تو جیب مانتوش. لای موهاش.» (همان: ۶۰)

نوستالژی و یادآوری خاطرات، تبعات نسبتاً سنگینی بر روح و روان شخصیت‌های رمان اگزستانس به جا می‌گذارد؛ چنانکه آنگاه که راضیه به یاد خاطرات گذشته می‌افتد، بدون مکث، معطلی و مقاومت به چاهی از تاریکی‌ها و فراموشی‌ها گرفتار می‌شود: «و بعد گفت: اون شب یه نفر رو تو کافه دیدم که شبیه دوست پسر سابقم بود. دیدن اون پسر باعث شد یاد خاطراتی بیفتم و همین من رو هل داد تو یکی ازون چاه‌ها.» (همان: ۹۹)

علت اصلی نوشتن رمان، خواهش و درخواست اردلان است تا نوستالژی خاطرات او به تصویر کشیده شود و رگه‌های تلخ و شیرین آن در ذهن اردی تداعی گردد. گویی که نویسنده از یادآوری خاطرات گذشته دل خوشی ندارد و آن را شبیه شیرجه‌زدن در استخری پر از کثافت می‌داند. (ر. ک. همان: ۱۱)

گاهی یادآوری عصرهای جمعه نیز او را تا استخوان معنا و مفهوم، محزون می‌سازد: «عصرهای جمعه عادت داشتم تو پیکولو بشینم و سیگار بکشم و چای بخورم، سیگار بکشم و چای بخورم و اون قدر این کار رو بکنم تا عصر نکبت‌بار جمعه مثل کامیونی که یه میلیون تن غم و غصه بار کرده بیاد از روم رد بشه و خیالش راحت بشه کار همیشگی‌ش رو درست انجام داده.» (همان: ۱۴۰)

بزرگ‌ترین و پررنگ‌ترین مصداق نوستالژی در رمان معسومیت، آنجاست که اردلان راضیه را در آینه، صدا و چهره‌ی نادیا می‌بیند: «گفت حاضره قسم بخوره که اردلان اون رو به خاطر راضیه دوست داره نه به خاطر خودش.» (همان: ۱۲۰)

خاطرات نوستالژیک راوی (مازیار) از پدرش، زمانی که با تماشای فیلم، همیشه عاشق بازیگری به نام تام هنکس بود: «شاید به خاطر حرف‌های تام بود. یا شاید به خاطر صدایی بود که از اول فیلم مدام تو گوشم می‌پیچید و می‌گفت: «تام. فقط به تام نگاه کن، پسر!» (همان: ۵۱).

۳ نتیجه‌گیری

معسومیت رمانی است که مستور در آن وانهادگی بشر را در عالم هستی به تصویر کشیده‌است. باید اذعان کرد که رمان معسومیت عصاره‌ی عقاید و افکار وجودگرایانی است که سارتر در رأس هرم آن‌ها قرار دارد. از دیدگاه آن‌ها پوچی انگیزه‌ای برای حس مبارزه در انسان و نوعی محرک برای ساختن زندگی وی است. شخصیت‌های موجود در رمان معسومیت شخصیت‌هایی رها شده، وانهاده و منزوی در دنیای مدرن هستند، افرادی که انگیزه‌ی خود را از دست داده و احساس پوچی و بیچارگی عمیق در سراسر داستان با آن‌ها همراه است. شخصیت‌های رمان معسومیت هیچ راه‌حل واضحی را به دست نمی‌دهند. جهان داستانی مستور، جهان عدم‌قطعیت است. اتفافی که بیشتر از آنکه همانند استفاده از صفت و واژه‌ی «معسومیت»، حس ترحم مخاطب داستان را برانگیزد، او را وادار به تحیر در برابر تصمیم و منظومه‌ی فکری‌اش می‌کند. شاید از دلایل اصلی این نگرش آزادی منحنی و مفرط شخصیت‌های داستانی در دنیای جدا افتاده از دین باشد، خود را مختار بی‌قید و شرطی می‌داند که به کاوش و جستجو در دنیای انفس خویش و سپس در عالم آفاق و بیرون‌پیردازد، اما هر چه بیشتر از این آشنایی می‌گذرد، ناراحتی، درد و رنج عمیق و افزون‌تری را متحمل می‌شود. تقابل انسان با موقعیت‌های مرزی نظیر: مرگ، رنج، ترس و گناه، فردیت او را با نقص و ضعف خویش بیشتر آشنا می‌سازد. اگرچه در صفحات اندکی از رمان، نویسنده پای عارفی نصیحت‌گو از عصر سنت را به جامعه‌ی مدرن داستان باز کرده؛ اما نتوانسته‌است نقشی کاربردی و تأثیرگذار به او بدهد تا شخصیت‌های سردرگم اگزیستانس را به هدفی غایی و کمالی انسانی رهنمون سازد.

کنجکاوی بی‌حد و حصر مستور در باب فلسفه‌ی هستی، زندگی و خصوصاً فرجام شخصیت‌های داستانی، باعث شده تا گرایش بی‌امان به سمت و سوی آرای اگزیستانسیالیست‌ها داشته‌باشد. سرگردانی در پهنه‌ی هستی و رسیدن به بن‌بست هزاران پرسش بی‌پاسخ در باب هستی از ویژگی‌های اصلی شخصیت‌های رمان اوست. منتهای درک و دریافت آن‌ها پس از پرسه‌زدن در وادی حیرت و سرگردانی، این حقیقت است که زندگی ارزش زیستن ندارد. پاسخ به پرسش‌های شخصیت‌های تنها، وانهاده و پوچ‌گرای داستان به پایان گنگ و مبهم داستان ختم می‌شود و به شکل و گونه‌ای دیگر از رمان دیگر نویسنده، تسلسل‌وار سر بر می‌آورد. روح سرگردان شخصیت‌ها در عرصه‌ی خاکستری هستی و رمان به دلهره، اضطراب و جوششی ناآرام مبدل می‌شود تا جایی که شکستگی تاریکی را بر صد هزار درست سپیدی برمی‌گزینند و در وضعیتی معلق و ایستا می‌مانند تا باز انگیزه‌ای از جنس تاریکی، گم‌گشتگی آن‌ها را در حیرت دانایی و فلسفه‌ی ناآشنا فرو برد و بیش از پیش سیاه‌چاله‌های تاریک را به تصویر کشد. مستور در نهایت به طرز مرموزی، درک و دریافت انسان را از فلسفه‌ی وجود منحصرأ به نفع خود صادره می‌کند و تنها ممر و آبشخوری از آن را برای خوانندگان و مخاطبان جاری می‌سازد.

منابع

- احمدی، بابک، (۱۳۸۴)، «سارتر که می‌نوشت»، نشر مرکز: تهران.
- بارت، ویلیام، (۱۳۵۴)، «اگزستانسیالیسم چیست؟»، ترجمه‌ی منصور مشکین پوش، آگاه: تهران.
- باتلر، جودیت، (۱۳۸۱)، «ژان پل سارتر»، ترجمه‌ی خشایار دیهیمی، ماهی: تهران.
- بوخنسکی، ا. م، (۱۳۸۳)، «فلسفه‌ی معاصر اروپایی»، ترجمه‌ی شرف‌الدین خراسانی، چاپ سوم، شرکت انتشارات علمی: تهران.
- جمال‌پور، بهرام، (۱۳۷۱)، «انسان و هستی»، چاپ اول، نشر هما: تهران.
- حسینی، سیدرضا، (۱۳۸۵)، «مکتب‌های ادبی»، چاپ سیزدهم، نگاه: تهران.
- داد، سیما، (۱۳۷۸)، «فرهنگ اصطلاحات ادبی»، چاپ سوم، مروارید: تهران.
- دستغیب، عبدالعلی، (۱۳۵۴)، «فلسفه‌های اگزستانسیالیسم»، بامداد: تهران.
- سادات شریفی، فرشید، (۱۳۹۲)، «سعی بر مدار اندوه»، تهران: به‌نگار.
- سارتر، ژان‌پل، (۱۳۸۴)، «ادبیات چیست؟»، ابوالحسن نجفی و مصطفی رحیمی، زمان: تهران.
- .....، (۱۳۸۶)، «اگزستانسیالیسم و اصالت بشر»، ترجمه‌ی مصطفی رحیمی، چاپ دوازدهم، نیلوفر: تهران.
- غیاثی کرمانی، سیدمحمد رضا، (۱۳۷۵)، «اگزستانسیالیسم فلسفه‌ی عصیان و شورش»، چاپ اول، ناشر مؤلف: تهران.
- لاورین، ت. ز، (۱۳۸۴)، «از سقراط تا سارتر»، ترجمه‌ی پرویز بابایی، انتشارات نگاه: تهران.
- _ ماتیوز، اریک، (۱۳۸۷)، «فلسفه‌ی فرانسه در قرن بیستم»، محسن حکیمی، ققنوس: تهران.
- .....، (۱۳۹۸)، «معسومیت»، چاپ سوم، نشر مرکز: تهران.
- مصلح، علی اصغر، (۱۳۸۷)، «فلسفه‌های اگزستانسیالیسم»، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه‌ی اسلامی: تهران.
- ملکیان، مصطفی، (۱۳۸۷)، «تاریخ فلسفه‌ی غرب (مجموعه درس‌ها)»، دفتر همکاری حوزه و دانشگاه: قم.
- نقیب‌زاده، عبدالحسین، (۱۳۸۷)، «نگاهی به نگرش‌های فلسفی قرن بیستم»، انتشارات طهوری: تهران.
- نوالی، محمود، (۱۳۷۹)، «فلسفه‌های اگزستانسیالیسم تطبیقی»، چاپ دوم، دانشگاه تبریز: تبریز.
- هایدگر، مارتین، (۱۳۸۶)، «هستی و زمان». ترجمه‌ی سیاوش جمادی، ققنوس: تهران.

- اصحابی، سیده اکرم، (۱۴۰۱)، «افکار اگزیستانسیالیستی ژان پل سارتر با تأکید بر کتاب «نقد خرد دیالکتیکی»، **مابعدالطبیعی**، ۳(۵)، صص ۲۴۴-۲۶۸.
- خجسته، فرامرز و فسائی، جعفر، (۱۳۹۴)، «چوبک و اندیشه‌ی وجودی، تحلیل داستان انتری که لوتی‌اش مرده بود در پرتو فلسفه‌ی اگزیستانسیالیسم»، **ادب پژوهی**، ۹(۳۴)، صص ۱۷۹-۲۰۵.
- رسالت، بهنام، (۱۳۹۵)، «تأثیر اندیشه‌های فلسفی نیچه بر جریان فلسفه‌ی اگزیستانسیالیسم»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تبریز، دانشکده‌ی ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی.
- فاطمی‌منش، محمد، (۱۴۰۱)، «بررسی و تحلیل قصیده‌یالطلاسَم ایلیا ابوماضی بر اساس مکتب اگزیستانسیالیسم»، **پژوهش‌نامه‌ی مکتب‌های ادبی**، ۶(۲۰)، صص ۱۷۵-۱۵۱.
- مردیها، مرتضی، (۱۳۸۶)، «فمینیسم و فلسفه‌ی اگزیستانسیالیسم»، **نشریه‌ی مطالعات زنان**، ۵(۲)، صص ۸۷-۷۳.
- رضایی، احسان، (۱۳۹۶/۹/۱۸) «تهوع- ژان پل سارتر».
- <http://cafe-dastan.ir>
- مستور، مصطفی، (۱۳۹۷/۹/۷)، «نقد و بررسی داستان‌های مستور»، نشست علمی، یزد، دانشگاه یزد.

References

- Ahmadi, B. (1384). *Sartre as he wrote*. Markaz.
- As'habi, S. A. (1401). Jean-Paul Sartre's existentialist ideas with emphasis on *Critique of Dialectical Reason*. *Metaphysical Studies*, 3(5), 244–268.
- Barrett, W. (1354). *What is existentialism?* (M. Meshkin-Push, Trans.). Agah.
- Bocheński, J. M. (1383). *Contemporary European philosophy* (S. Khorasani, Trans., 3rd ed.). Scientific Publications Company.
- Butler, J. (1381). *Jean-Paul Sartre* (K. Deyhimi, Trans.). Mahi.
- Dad, S. (1378). *Dictionary of literary terms* (3rd ed.). Morvarid.
- Dastgheib, A. (1354). *Philosophies of existentialism*. Bamdad.
- Fatemi-Manesh, M. (1401). An analysis of Elia Abu Madi's poem "Al-Talasim" based on existentialism. *Journal of Literary Schools*, 6(20), 151–175.
- Ghiathi Kermani, S. M. R. (1375). *Existentialism: The philosophy of revolt and rebellion* (1st ed.). Author.
- Heidegger, M. (1386). *Being and time* (S. Jamadi, Trans.). Qoqnoos.
- Hosseini, S. R. (1385). *Literary schools* (13th ed.). Negah.
- Jamalpour, B. (1371). *Man and being* (1st ed.). Homa.
- Khojasteh, F., & Fasaie, J. (1394). Chubak and existential thought: An analysis of "The Monkey Whose Master Had Died" in the light of existentialist philosophy. *Adab-Pazhuhi*, 9(34), 179–205.
- Lavine, T. Z. (1384). *From Socrates to Sartre* (P. Babaei, Trans.). Negah.
- Malekian, M. (1387). *History of Western philosophy: Collected lectures*. Office of Cooperation between the Seminary and the University.
- Mardiha, M. (1386). Feminism and existentialist philosophy. *Journal of Women's Studies*, 5(2), 73–87.
- Mashleh, A. A. (1387). *Philosophies of existence*. Institute for Islamic Culture and Thought.
- Mastoor, M. (1397, November 28). *Criticism and analysis of Mastoor's stories* [Scientific seminar]. University of Yazd, Yazd, Iran.
- Mastoor, M. (1398). *Innocence* (3rd ed.). Markaz.
- Matthews, E. (1387). *Twentieth-century French philosophy* (M. Hakimi, Trans.). Qoqnoos.
- Naqibzadeh, A. (1387). *A survey of twentieth-century philosophical perspectives*. Tahouri.
- Navali, M. (1379). *Comparative existential philosophy and existentialism* (2nd ed.). University of Tabriz Press.
- Rezaei, E. (1396, December 9). *Nausea—Jean-Paul Sartre*. <http://cafe-dastan.ir>
- Resalat, B. (1395). *The influence of Nietzsche's philosophical thought on the development of existentialism* (Master's thesis, University of Tabriz, Faculty of Persian Literature and Foreign Languages).
- Sadat Sharifi, F. (1392). *Circling around sorrow*. Be-Negar.
- Sartre, J.-P. (1384). *What is literature?* (A. Najafi & M. Rahimi, Trans.). Zaman.
- Sartre, J.-P. (1386). *Existentialism and humanism* (M. Rahimi, Trans., 12th ed.). Niloufar.